

Луцька і берестейська Римо-католицька єпархія у XVI-XVII столітті

Структурна адміністративно-територіальна одиниця римо-католицької церкви Речі Посполитої. Заснування католицької єпархії на Волині належить до періоду 1325-1428 рр., причому спочатку кафедра знаходилася у Володимирі. Вважається, що окрема луцько-католицька єпархія була утворена 1404 року. У 1427 р. дозвіл на перенесення кафедри з Володимира до Луцька підтвердив папа Мартин V. Кафедрою луцьких латинських єпископів був костел св. Трійці. При ній у Луцьку функціонувала капітула, в Олиці і Янові Підляському – колегіати. Резиденціями місцевого єпископа були Янів Підляський над Бугом (тут само знаходилася й усипальниця єпископів) і Торчин на Волині. До 1644 р. луцькі єпископи резидували переважно на Підляшші. Із 1620-х рр. вони стали титулуватися єпископами луцькими і берестейськими.

Єпархія обіймала в різні часи різну територію, переважно – Волинське воєводство, частину Берестейського, Підляського і Руського воєводств. У структурі єпархії перебував луцький архідіаконат і Берестейська препозитура (утворена 1602 р.). До складу Луцького архідіаконату входили деканати: Брацлавський, Кременецький, Олицький, Збараський, Заславський і Володимирський. За реформою 1589 р., волинська частина єпархії поділялася на чотири деканати: Базальянський, Кременецький, Олицький і Торчинський.

З огляду на обширність території, процес розвитку польського осадництва, зміни земельної власності, формування та стан парафіяльної мережі єпархії не був сталим. Вважається, що найстарша римо-католицька парафія з'явилася у Володимирі в другій половині XIV ст., у другій половині XV ст. заснова-

на парафія в Олиці. До 1604 р. було засновано 64 парафії, у XVII ст. – ще 25; на Брацлавщині в 1604 р. діяло 11 парафій. Із відомих у 1794 р. 130 парафій близько 50 уфундували магнати, зокрема, князі *Острозькі* і Любомирські були патронами понад 15 костелів; 45 костелами опікувалася шляхта.

Єпископами-ординаріями єпархії були: Войцех Радзивил (1502-1507 рр.), Павло Гольшанський (1507-1536 рр.), Юрій Хвальчевський (1536-1547), Валеріан Протасевич (1549-1556), Ян Андрушевич (1556-1566 рр.), Вікторин Вежбицький (1567-1586 рр.), Бернард Мацейовський (1587-1597 рр.), Станіслав Гомолінський (1600-1604 рр.), Марцін Шишковський (1604-1607 рр.), Генрик Фірлей (1616-1617 рр.), Анджей Ліпський (1617-1623 рр.), Станіслав Любенський (1624-1627 рр.), Ахаци Гроховський (1627-1633 рр.), Богуслав Радошевський (1633-1638 рр.).

Ще в першій третині XVI ст. Ю. Хвальчевський збудував у Луцьку мурований кафедральний собор св. Трійці (освячений 1544 р.), резиденцію єпископів і єпископський замок у Торчині. Б. Мацейовський 1591 р. уфундував капітулу, був учасником унійних змагань, М. Шишковський 1604 р. допустив єзуїтів у Луцьк, надавши їм фундацію. У 1606 р. було засновано луцьку єзуїтську колегію, у 1616-1639 рр. єзуїти збудували тут костел св. Петра й Павла.

Стосунки князів *Острозьких* із місцевими римо-католиками були, назагал, толерантними. Щодо *В.-К. Острозького*, то на формування його позиції впливала низка чинників: становище в католицькій державі одного з найбільших магнатів і впливових державних діячів, одруження на римо-католиці, дружні стосунки з папою римським. У часі підготовки до друку *Острозької Біблії* використовувався примірник *Вульгати*, надісланий до Острога з Риму. Після видання *Біблії* князь пропонував апостольській столиці свою допомогу в справі видання релі-

гійних книг церковнослов'янською мовою. У 1583 р. *В.-К. Острозький* листувався з Римом у справі унії церков. Однак це не перешкодило йому протестувати проти введення Григоріанського календаря в православному середовищі Речі Посполитої. У другій половині 1580-х рр. через різні причини контакти Острога з Римом на деякий час припинились. Водночас, в *Острозькій друкарні* виходять полемічні твори антикатолицького спрямування “Ключ царства небесного”, “Календар римський новий”, “О единой истинной православной вірі...”. Тим більше, в період підготовки і укладення Берестейської унії взаємини князя *В.-К. Острозького* з римо-католиками набули ворожості. В *Острозькій друкарні* були опубліковані широко відомі антиунійні (антикатолицькі) полемічні твори.

Згадана ворожість не набула відкритих форм протистояння. З огляду на низку фактів, й ОА не вела фронтальної боротьби з римо-католицизмом, як це вважалося раніше. Назагал, стосунки православних і римо-католиків в Острозі та Луцьку відзначалися засадами толеранції. В Острозі князь *В.-К. Острозький* відбудував знищений ще в XV ст. татарами єдиний міський костел, а в 1582 р. подбав про скерування до нього з Кракова о. *Войцеха Бежановського* і призначив на утримання святині село Лючин. У Луцьку католицький кафедральний собор св. Трійці розміщувався на території околиного замку, поблизу кафедри православно-го (з 1596 р. – унійного) єпископа. Існують свідчення, що в XVI-XVII ст. сеймики волинської шляхти проходили в Луцьку в приміщенні місцевої латинської кафедри.

Із луцьких римо-католицьких єпископів найбільш відомими є *Бернард Мацейовський* і *Мартин Шишковський*. Перший, який став пізніше кардиналом і польським примасом, вважається одним із найактивніших діячів польської Контрреформації і лідерів Берес-

тейської унії. Він був одним із тих, хто схилив до унії православного луцького єпископа *К. Терлецького*. У Торчинській резиденції *Б. Мацейовського* 2 грудня 1594 року була прийнята одна з найважливіших унійних декларацій. Шостого вересня 1596 року в маєтку єпископа в Кам'янці-Литовському зібралася унійна ієрархія на чолі з митрополитом *М. Рогозою*. Перед ними виступив *Б. Мацейовський*, затим владики підписали текст сповіді віри. 10 листопада 1596 року після Берестейського унійного собору в латинській кафедрі св. Трійці в Луцьку відбулася святкова літургія за участю єпископа *К. Терлецького*. *Б. Мацейовський* був активним у справі схилення до унії князя *В.-К. Острозького*, однак безуспішно. Незважаючи на це, не існує підстав для того, щоб характеризувати взаємини ієрарха і князя ворожими. Назагал, діяльність *Б. Мацейовського* в Луцькій єпархії була успішною: він відновив кафедру, розширив капітулу, заснував нові прелатури, у 1597 р. провів єпархіальний синод.

Луцький латинський єпископ *Мартин Шишковський* також доклав зусиль, щоб (вочевидь, востаннє) схилити князя *В.-К. Острозького* до унії з Римом. Використовувалась слушність моменту, позаяк князь 1604 р. написав листа Папі Римському, в якому не заперечував можливості універсальної унії церков. 16 грудня 1604 року в листі до папи *Климент VIII М. Шишковський* навіть поспішив доповісти, що його старання щодо князя (йшлося про контакти й перемовини на черговому луцькому сеймику) є успішними. 1607 р., за рік до смерті *В.-К. Острозького*, *М. Шишковський* скликав єпархіальний синод (єпархіальні синоди в XVI-XVII ст. проходили в Янові Підляському), який прийняв ухвалу про підтримку унії, що було єдиним реальним кроком із боку польської ієрархії.

Після смерті князя *В.-К. Острозького* стосунки римо-католиків і православних набули

інших вимірів. У 1623 р. до Острога було допущено єзуїтів, які заснували свою колегію (1625 р.). У 1626 р. тут було посвячено нову каплицю, а в 1626 р. – новий костел св. Ігнатія Лойоли і Франциска Ксаверія. Острозькі єзуїти мали місійні осередки в маєтках колегії Берездові, Губкові, Княгинині, Мощаниці, Новому Острозі, Суражі, Турові і Звягелі. У зв'язку з тим, що острозьким єзуїтам було передано частину церковних маєтків, дії *Анни-Алоїзи Острозької (Ходкевич)* оскаржував православний єпископ Атанасій Пузина, а також київський уніатський митрополит Антоній Селява. Діяльність єзуїтів спричинилася до фактичної ліквідації ОА, а в Острозі були вчинені репресії проти православних. Водночас, католики не змогли суттєво вплинути на місцевий православний соціум, який важко піддавався покатоличенню.

Джерела: Archiwum Domu Sapienhów / Ed. A. Prochaska. – Lwów, 1892. – Т. I; Sawicki J. Synody diecezji łuckiej i ich statuty. – Warszawa, 1949 / Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne. – 3.

Література: Колосок Б. Кафедральні споруди Луцька. Історико-архітектурне дослідження. – Білий Дунаєць – Остріг, 2002; Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990; Ричков П. А., Луц В. Д. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. – Київ, 2002; Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. – Львів, 2005; Budzisz M. Sieć parafii i placówek zakonnych w łacińskiej diecezji łuckiej od r. 1589 do końca XVII w. – Lublin, 1968; Dziegielewski J., Maciszewski J. Maciejowski Bernard h. Ciołek (1548-1608) // Polski Słownik Biograficzny. – Т. 19. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1974. – S. 48-52; Królik L. Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku. – Lublin, 1983; Kumor B. Episkopat łaciński wobec unii brzeskiej (1590-1637) // Unia brzeska. Przeszłość i teraźniejszość. 1596-1996. – Kraków, 1998. – S. 15-39; Modzelewska B., Osadczy W. Łucka diecezja // Encyklopedia katolicka. – Т. 11. – Lublin, 2006. – S. 589-599; Organizacja dekanalna diecezji łuckiej i brzeskiej w XVII i XVIII wieku / Red. ks. Bolesław Kumor. – Lublin, 1981.

Леонід Тимошенко

Луцька та острозька єпархія у XVI – XVII столітті

Структурна адміністративно-територіальна одиниця Київської православної митрополії, від жовтня 1596 р. – єпархія Київської унійної митрополії, від 1621 р. – існування паралельних унійної і православної єпархій.

За літописними свідченнями, Луцька єпархія вперше згадується під 1288 роком. Місцева кафедра наприкінці 1383 р. – на початку 1384 р. була уфундована князем Любартом. У XVI-XVII ст. луцькими й острозькими єпископами були: 1503-1526 рр. – Кирило; 1526-1528 рр. – Пафнутій; 1528-1534 рр. – Макарій; 1534-1540 рр. – Арсеній; 1541-1548 рр. – Теодосій Гулевич; 1549 р. – Юрій Фалчевський; 1558 р. – Йосиф; 1564 р. – Никифор; 1565-1567 рр. – Марко Журавницький; 1569-1585 рр. – Йона Борзобагатий Красенський; 1585-1607 рр. – *Кирило Терлецький* (з 1596 р. уніат); 1607-1621 рр. – Євстахій Малинський (уніат); 1621-1633 рр. – Ісаакій Борискович (православний); 1621-1637 рр. – Ієремія Почаповський (уніат); 1633-1650 рр. – Атанасій Пузина (православний).

Найбільш відомими єпископами другої половини XVI – першої половини XVII ст. були Йона Борзобагатий Красенський, *Кирило Терлецький*, *Ісаакій Борискович*. Якщо перший відомий своїми “неблаговидними” вчинками, за що потрапив до категорії “недостойних пастирів”, то другий відзначився своїм лідерством в унійному процесі та участю у вирішенні справ загальноцерковного значення. Чимало зробив *К. Терлецький* для зміцнення єпархії, її храмів та маєтностей. Прикметно, що його діяльність на Волині майже цілком збіглася з часом піднесення Острога з його академією. *І. Борискович* був видатним освітнім діячем, одним з організаторів Луцького Хрестовоздвиженського братства. Незважаючи на протиборство уніатів і православних після 1596 р., є підстави говорити про розквіт єпархії в останній чверті XVI – першій половині XVII століття.